

УДК 82–1.161.3

Л.М. Грыцук**СТАНАЎЛЕННЕ ЖАНРУ ЭЛЕГІІ:
ГІСТОРЫКА-ТЭАРЭТЫЧНЫ АСПЕКТ**

У артыкуле разглядаюцца вытокі жанру элегіі. «Журботная песня» актыўна развівалася і дасягнула росквіту ў творчасці старажытнагрэчаскіх (Калін, Феагнід, Салон, Мінерм, Ксенафан) і старажытнарымскіх аўтараў (Катул, Тыбул, Праперцый, Авідзій). Паказаны ўплыў антычнай элегіі на творчасць паэтаў у эпоху Сярэднявечча і пазнейшай пары.

Элегія ў перакладзе з грэчаскай мовы (ἐλεγεία) – жанр лірычнай паэзіі ў форме старажытнага двухрадкоўя, якое складалася са спалучэння гекзаметра і пентаметра. Спачатку элегіяй лічыўся кожны падобны двухрадковы верш, незалежна ад зместу, хоць словам ἐλεγος іменавалі ў старажытных грэкаў журботную песню, выкананую пад акампанемент флейты. Элегія на самым пачатку не спявалася, а чыталася, напеўна прагаворвалася. Вылучылася ў асобны жанр у эпічным родзе літаратуры прыкладна ў той час, калі пачалі праводзіцца першыя алімпіяды. Упершыню элегіі складалі іанійцы, што жылі ў Малой Азіі, а следам за імі жыхары Атыкі і Александрыі.

Падставай для з’яўлення элегіі, як лічыць А.М. Весялоўскі, было першапачаткова маленне, пахаванне і хаўтуры. З сінкрэтычных пахавальных абрадаў вылучыліся грэчаскія трэны (ὑφήνοι), рымскія нэніі (neniae), сярэднявековыя галашэнні (planctus, complaintes), у якіх адзнакі лірыкі (нараканне, вокліч, галашэнне) чаргаваліся з адзнакамі эпасу (успамін пра нябожчыка, пра эпизоды яго жыцця). Такія творы ў цэлым можна назваць галашэннямі. Паколькі пра кожнага нябожчыка гаварылася асобна, таму галашэнне грунтавалася на імправізацыі, узятай у рамках кананічнай формы.

Пахавальная абраднасць пабудавана на трох складніках: спевах, скоках і дзеянні. Вядома, што ў старажытным свеце на пахаванні танцавалі скамарохі (у Егіпце). У рымлян пахавальныя танцы былі заменены на тэатральны спектакль. У Алжыры, напрыклад, былі танцы з дзікунскімі галашэннямі. Заходняя царква забараняла carmina diabolica (песні д’ябла) на могілках, скокі і танцы. Паводле яе канонаў, цела нябожчыка нельга было трывожыць гэтымі дзеяннямі, а толькі ўхваляць спевамі [1, с. 184–185].

Сярэднявечныя галашэнні, што захаваліся на лацінскай і нацыянальных мовах, мелі правобразам, бліжэйшым да нас па часе, харавыя песні-галашэнні. Традыцыі антычнай харавой лірыкі перапляталіся пры гэтым з традыцыямі народнай паэзіі: блізкасць літаратурных галашэнняў да народных была абумоўлена аднолькавымі фармальнымі прыкметамі: лінейны сюжэт, прыпеў, перавага апісальных (эпічных) элементаў над лірычнымі. У правансальскіх галашэннях (planh) прыметы эпасу страчваліся і больш развівалася лірычная частка. Такім чынам, стваралася новая жанравая разнавіднасць, у якой адзнакі абрадавай асновы ледзьве вызначаліся, бо менавіта эпічная «частка» галашэння падлягала адасабленню з сінкрэтычнага абраду.

Іншы лёс у галашэння быў у тых краінах, дзе яно захавалася ў абрадзе, як, напрыклад, у славян, албанцаў, грэкаў, ірландцаў, плямёнаў, што жылі на в. Корсіка і Сіцылія. Галосных жанчын у Расіі называлі «плакальшчыцамі», у старажытным Рыме – praeficae, у сучаснай Італіі – voceratrici [1, с. 187]. Плакальшчыц запрашалі на вяселле і пахаванне за пэўную плату, і яны стараліся перадаць пачуцці тых, ад імя каго

Навуковы кіраўнік – М.І. Мішчанчук, доктар філалагічных навук, прафесар кафедры беларускага літаратуразнаўства УА “Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна”

галасілі. Плакальшчыца павінна была добра ведаць жыццё людзей, іх псіхалогію, валодаць запасам традыцыйных «агульных месцаў» – зваротаў, апісанняў, эпітэтаў, параўнанняў. Так з часам і склалася паэтыка галашэнняў, у аснове якой – выкарыстанне звароткаў, эпітэтаў, паўтораў, паралелізмаў і іншых тропай і рытарычных прыёмаў.

Старажытная элегія, такім чынам, характарызувалася адзнакамі лірычнага і эпічнага родаў літаратуры, знаходзілася на памежжы апісальнасці і перажывання. Яе адметнымі рысамі былі невялікі памер, эмацыянальнасць, экспрэсіўнасць, сувязь з жыццёвымі рэаліямі і дыдактызм. Сюжэты самых старажытных элегій грунтаваліся на міфалагічных матывах і вобразах згодна з традыцыямі гераічнага эпасу.

У элегіі паэт самавыяўляецца, аповед, як і ў лірыцы ў цэлым, вядзецца ў ёй у цяперашнім часе. Але да свабоднага, высокага палёту думак майстры старажытных элегій не ўзнімаліся. Сюжэты элегій, у адрозненне ад эпапейных твораў, не ахоплівалі шырока карціны жыцця народаў і велічныя здарэнні, а грунтаваліся на асобных падзеях, у якіх аўтары ці іх блізкае акружэнне прымалі непасрэдны ўдзел.

Лірычныя выказванні заўсёды эмацыянальныя, і да таго ж у іх надзвычай актыўна праяўляецца медытатыўны пачатак (слова «медытацыя» паходзіць з лацінскай мовы і азначае разважанне). Паэт-лірык ацэньвае асабістыя пачуцці, тым самым дазваляючы чытачу глыбей зазірнуць у свет сваіх перажыванняў. Так нараджаецца лірыка пачуццёвай рэфлексіі [2, с. 67]. Бывае, што паэт разважае пра сэнс жыцця, выступае ў якасці філосафа, мысляра. І тады з'яўляецца «паэзія думкі» (азначэнне А.С. Пушкіна, затым падтрыманае В.Р. Бялінскім).

Найбольш старажытныя грэчаскія элегіі выконваліся на пірах і былі тэматычна разнастайныя: то поўніліся заклікам да барацьбы з ворагамі (Калін, Феагнід), то прасякваліся роздумам пра сусветны і дзяржаўны парадак (Салон), пра сутнасць чалавечага жыцця, каханне (Мімнерм), пра вытокі мудрасці (Факлід), то становіліся своеасаблівымі філасофскімі павучэннямі, сентэнцыямі пра тое, як трэба жыць па праўдзе (Ксенафан).

У грэкаў заснавальнікам элегіі лічыцца Калін Эфескі (нар. каля 675 г. да н.э.). Гэта самы старажытны з вядомых нам лірыкаў. На яго творы паўплываў гамераўскі эпас. Напісаны яны былі элегічным памерам. Захаваўся з напісанага паэтам толькі ўрывак з дваццаці аднаго радка, у якім Калін Эфескі натхняе грамадзян на барацьбу супраць кімерыяў, што напалі на Малую Азію:

Скоро ль воспрянете вы? Когда ваше сердце забьется
Бранной отвагой? Ужель, о нерадивые, вам
Даже соседей не стыдно? Вы мыслите, будто под сенью
Мира живете, страна ж грозной объята войной.
Требует слава и честь, чтоб каждый за родину бился,
Бился с врагом за детей, за молодую жену.
Смерть ведь придет тогда, когда мойры прийти ей назначат.
Пусть же, поднявши копье, каждый на битву спешит,
Крепким щитом прикрывая свое многомощее сердце
В час, когда волей судьбы дело до боя дойдет [3, с. 93].

У адрозненне ад гераічнага эпасу, у элегічных творах раскрываецца праблема пераадолення смерці, барацьбы з трагедыйнымі абставінамі. Элегіі Каліна з Эфеса маглі выконвацца ў любым месцы: у памяшканнях, дзе захоўвалася зброя ці адбываліся агульныя рытуальныя трапезы; на плошчах паселішчаў пад час народных сходак [4, с. 12].

Як і Калін Эфескі, ваенна-патрыятычныя элегіі ствараў яго паслядоўнік Тыртэй – спартанскі паэт другой паловы VII ст. да н.э. Элегіі Тыртэя ўтрымліваюць у сабе выразныя адзнакі аптымізму, у іх пераадольваецца сум, яны прасякнутыя клопатам пра дабрабыт дзяржавы (у той час у Спарце была ўзаконена грамадзянская няроўнасць).

Яго творы напісаны на іанійскім дыялекце, які і стаўся традыцыйным для элегіі. Найбольш вядомыя творы Тыртэя «Эўномія» («Благазаконне») і «Ваяўнічая элегія». Элегія «Эўномія» – гэта своеасаблівы «кодэкс паводзін грамадзяніна» [5, с. 26–27]. Аўтар дае парады царам, як кіраваць дзяржавай, а простым людзям – як падпарадкоўвацца законам. У «Ваяўнічай элегіі» паэт заклікае спартанцаў не пакідаць родны край, сваіх родных ні пры якіх абставінах:

Доля прекрасная – паць в передних рядах ополченья,
 Родину-мать от врагов обороняя в бою;
 Край же покинуть родной, тебя вскормивший, и хлеба
 У незнакомых просить – наигорчайший удел.
 Горе тому, кто бродит обречен по дорогам чужбины
 С милой женою, детьми и престарелым отцом.
 <...> Если скиталец такой нигде не находит приюта,
 Не возбуждает ни в ком жалости к доле своей,
 Биться отважно должны мы за милую нашу отчизну
 И за семейный очаг, смерти в бою не страшась [3, с. 93–94].

У агульнаграмадзянскіх элегіях афінскага заканадаўцы Салона адлюстраваны лёс новага пакалення, паказаны іншыя абставіны жыцця, апісана дамакратычная Грэцыя на чале з горадам-дзяржавай (полісам). Да нас дайшлі амаль дзвесце радкоў з элегіі, урыўкі ў ямбах і трахеях гэтага паэта. Гучаць у паэзіі Салона і застольныя матывы ўхвалення Афрадыты і Эрата, Дыяніса і яго дароў, паўнацэннага зямнога жыцця. Элегія «Саламін» складаецца з пяцідзесяці радкоў, якія поўняцца заклікамі да змагання за востраў Саламін:

С вестью я прибыл сюда из желанного всем Саламина,
 Стройную песню сложив, здесь, вместо речи, спою.
 Лучше бы мне позабыть об Афинах, оставив отчизну,
 Лучше бы родиной мне звать Фолегандр и Сикин,
 Чтобы за мною вслед худая молва не летела:
 Вот из Аттики трус, вот саламинский беглец!
 На Саламин! Поспешим и сразимся за остров желанный,
 Чтобы с отчизны стряхнуть горький и тяжкий позор! [4, с. 75–76].

Згодна з традыцыямі элегійнай паэтыкі, усе агульныя палажэнні і рэкамендацыі чытачам паэт раскрывае на канкрэтных прыкладах і тым самым стварае эфект іх рэальнасці. Адкрыццём Салона, якое мела вялікае значэнне для ўсёй далейшай гісторыі элегічнага жанру, становяцца пастаянна дэкларуемыя асабістыя пачуцці, перажыванні ў яго творах [4, с. 16–18].

Прадстаўнікамі падобнай грамадзянска-эталогічнай лірыкі, патрыятычна-павучальнай з адзнакамі трагедычнага перажывання і суму элегіі не з’яўляюцца Сіманід Аморгскі і Мімнерм. У іх творах выяўляецца песімістычны погляд на хуткацечнасць чалавечага жыцця, поўнага падманлівых надзей і пагроз, няшчасця, няўдач і хвароб, сцвярджаецца думка пра тое, што чалавека непазбежна напаткаюць старасць і смерць, ад якіх богі не могуць яго абараніць і на якія ён можа забыцца толькі ў пошуках часовай, хуткацечнай асалоды.

Некаторыя даследчыкі антычнай літаратуры [5, с. 23] лічаць, што элегія Мімнерма (VII ст. да н.э.) стаіць ля вытокаў яе антычнага варыянта на тэму кахання, што стане вядучым у элінскай і рымскай літаратурах:

Без золотой Афродиты какая нам жизнь или радость?
 Я бы хотел умереть, раз перестанут манить
 Тайные встречи меня, и объятия, и страстное ложе.
 Сладок лишь юности цвет и для мужей и для жен.

После ж того, как наступит тяжелая старость, в которой
 Даже прекраснейший муж гадок становится всем,
 Дух человека терзать начинают лихие заботы,
 Не наслаждается он, глядя на солнца лучи,
 Мальчикам он ненавистен и в женах презрения будит.
 Вот сколь тяжелую бог старость для нас сотворил [4, с. 70].

Сіманід Аморгскі – першы агульнаэлініскі паэт. Яго надмагільныя надпісы ўсімі жанравымі прыкметамі адпавядаюць элегіі:

Много я пил, много ел, и на многих хулу возводил я;
 Нынче в земле я лежу, родянин Тимокреонт [4, 90].

Значная роля элегіі ў жыцці старадаўняга народа засведчана і тэкстамі грэчаскага паэта-лірыка Архілоха. Да нас дайшлі некалькі яго элегіяў, звязаных са смерцю суайчыннікаў і сяброў у Эгейскім моры. Магчыма, ён выступаў на памінальных трызнах, заклікаючы людзей быць мужнымі і перасільваць страты, падзяляць разам з усімі агульнае гора [4, с. 8]:

Сердце, сердце! Грозным строем стали беды пред тобой.
 Ободришь и встречу их грудью и ударим на врагов! [6, с. 217].

Архілох узмацніў у сваіх элегіях лірычны пачатак, памяняў эфект «вонкавых перажыванняў» на паказ асабістага ўнутранага свету, заявіў, што ніхто не зможа ўбачыць, як яго «пранізваюць да касцей мукі пачуццяў» [5, с. 20].

Элегіі грамадзянскага характару пісаў і Феагнід з Мегары. Захаваліся дзве яго кнігі «Элегій» (амаль 1400 вершаў), хоць і не ўсе яны, як лічаць даследчыкі, належаць гэтаму аўтару, паколькі многія перадаваліся з вуснаў у вусны і з цягам часу імя сапраўднага аўтара магло забыцца. «Элегіі» Феагніда напісаныя ў форме звароту да юнага сябра Кірна. Аўтар тлумачыць сумоўцу маральныя прынцыпы паводзін арыстакратаў. Парады чаргуюцца з застольнымі матывамі (застольныя элегіі яшчэ называлі сімпатычнымі):

Кирн, не завязывай искренней дружбы ни с кем из тех граждан,
 Сколько бы выгод тебе этот союз ни сулил.
 Всячески всем на словах им старайся представиться другом,
 Важных же дел никаких не начинай ни с одним.
 Ибо, начавши, узнаешь ты душу людей этих жалких,
 Как ненадежны они в деле бывают любом.
 По сердцу им только ложь, да обманы, да хитрые козни,
 Как для людей, что не ждут больше спасенья себе [3, с. 100].

У асобных творах Феагнід Мегарскі крытыкуе сацыяльныя перамены, у выніку якіх да ўлады прыйшла дэмакратыя і жыццё зрушылася не да лепшага. Таму ён заклікае арыстакратаў (ён называе іх «высакароднымі») да справы з дэмасам-збродам:

Ты тупоумную чернь пятой придави, да сильнее
 Палкою острою бей, тяжким ярмом обложи [4, с. 131].

Многія элегіі Тыртэя, Салона, Феагніда, Мімнерма былі звязаныя з грамадскім жыццём, насілі палітычны характар. Але паступова гэтыя і іншыя аўтары адыходзілі ад зададзенай тэмы і пачыналі пісаць сімпатычныя (застольныя), эратычныя (любоўныя) і фрэнэтычныя (жалобныя) элегіі [7, с. 512–513]. Следам за жанрам элегіі з’явіўся і жанр эпіграмы.

Старажытная рымская элегія, у адрозненне ад грэчаскай, развівалася ў рэчышчы літаратурнай плыні, якая адмаўляла ідэалогію прынцыпату. Рымскія элегікі адмовіліся на афіцыйным узроўні праслаўляць прынцэпса, рымскіх знакамітых дзеячаў. Адзінае, што, на думку элегічных паэтаў Рыма, магло быць сэнсам жыцця, – гэта каханне. Таму рымская элегія не адзначаецца разнастайнасцю сюжэтных сітуацый і матываў.

Найчасцей сюжэт быў адзіны: лёс беднага паэта, яго каханай, змаганне за любую з багатым сапернікам. Найбольшая ўвага надавалася ў такіх творах вобразу каханай, сам жа паэт хаваўся за апісаннем свайго смутку, за стварэннем умоўнага вобраза лірычнага героя. Рымская элегія, у адрозненне ад грэчаскай, адлюстроўвала не пазітыўныя, а негатыўныя моманты грамадскага жыцця. У эпоху Актавіяна Аўгуста адны паэты абураліся падзеннем грамадзянскай маралі правячых колаў імператарскага Рыма, што назіраецца нават у іх ідылічнай лірыцы, супрацьпастаўлялі мітусню і разбэшчанасць гарадскіх жыхароў простаму, ціхаму жыццю сялян («Сабінскі домік» Гарацыя, «Буколікі» Вяргілія). Другія (Праперцый, Авідзій) бачылі выйсце з экстрэмальнай сітуацыі ў каханні. Рымская любоўная элегія фарміруецца і дасягае свайго росквіту ў творчасці Тыбула, Праперцыя і Авідзія. Развівалася ў гэты час таксама і «эталагічная» элегія. «Эталагічныя тэндэнцыі» гэтага жанру пазней выявіліся ў паэзіі розных краін. Напрыклад, у рускай лірыцы канца XVIII – пачатку XIX ст.: Г.Р. Дзяржавін («Похвала сельскай жыцця»), М.М. Карамзін («Послание к И.И. Дмитриеву»), ранні В.А. Жукоўскі («Вечер», «Славянка»), К.М. Бацюшкаў («Мои пенаты»), А.С. Пушкін («Городок»), К.Ф. Рылееў («Пустыня»), а пазней – А.А. Блок і С.А. Ясенін.

Лічыцца, што першым рымскім элегікам быў Гал, але да нас не дайшлі яго творы.

Першы па часе з рымскіх паэтаў-элегікаў, спадчына якога нам часткова вядомая, – Катул. Яму належаць 116 вершаў, эпіграм, напісаных элегічным дыстыхам. У сваіх творах паэт звяртаецца да каханай, якую называе Лесбіяй:

Будем, Лесбия, жить, любя друг друга!

Пусть ворчат старики, – что нам их ропот?

За него не дадим монетки медной ... [8, с. 201].

Катул першы з рымлян выкарыстаў грэчаскі вершаваны памер, па-майстэрску валодаў рознымі формамі лірычных твораў.

Другі рымскі элегік – Тыбул – усаўляе ідылічнае жыццё закаханых на ўлонні прыроды, сярод сялян, далёка ад горада. Каханая замяняе паэту ўвесь свет:

Ах, пусть прахом пойдут все смарагды, все золото мира,

Лишь бы в разлуке со мной девушка слез не лила!

Я ж, моя Делия, знай, – была бы ты только со мною, –

Сам бы волов запрягал, пас на знакомой горе.

Лишь бы мне было дано держать тебя в нежных объятьях,

Даже на голой земле сладким казался бы сон.

А без взаимной любви что пользы хоть в пурпурном ложе,

Если в бессонных слезах тянется долгая ночь? [8, с. 393].

Яшчэ адзін старажытнарымскі паэт Праперцый выдаў чатыры кнігі элегій, у якіх яго каханая выступае як самая дарагая істота, адзіная і пры жыцці, і пасля смерці. Праперцый у сваіх творах таксама выказваў незадаволенасць жыццём:

Эти пустыни молчат и жалоб моих не расскажут,

В этом безлюдном лесу царствует только Зефир:

Здесь я могу излить безнаказанно скрытое горе,

Коль одинокий утес тайны способен хранить [8, с. 411].

У элегіях Авідзія – прадаўжальніка традыцый паэтаў Тыбула і Праперцыя – бачым не толькі вядомыя ранейшай паэзіі прыкметы, але таксама і новыя рысы: дасканаласць рытарычнай арганізацыі мовы, страсную эмацыйную афарбоўку, дасціпнасць апаведу. У «Журботных элегіях» і «Пасланнях з Понта» Авідзій стварыў новую элегію, герой якой не ўмоўная асоба, не міфалагічная істота, а сам паэт-выгнаннік. Тэмай яго элегій з'яўляюцца яго асабістыя перажыванні і пачуцці, у трагічных фарбах паказаны час, калі імператар Аўгуст загадвае паэту пакінуць Рым:

Этим и многим другим твое божество заклинаю:
Будь милосерден, отец, благо отчизны моей.
Нет, не возврата прошу в Авзонию, разве позднее,
Если ты долгой моей ссылкой будешь смягчен,
Сделать изгнание молю для меня безопасней немного,
Чтоб наказание мое согласовалось с виной [8, с. 492].

Рымская элегія адрознівалася ад грэчаскай перш за ўсё тым, што выражала не толькі прыхаваную апазіцыйнасць рэжыму Аўгуста, але і адстойвала права паэта на раскрыццё асабістых пачуццяў. Ва ўмовах прынцыпату Аўгуста паэты не маглі свабодна выказаць пачуцці, таму не паказвалі старонкі сваёй біяграфіі, не спыняліся на канкрэтных жыццёвых фактах, стваралі ўмоўны вобраз лірычнага героя, блізкага ім па светаўспрыманні, але не ідэнтычнага, даволі абстрактна паглыбляліся ў тэму кахання. Больш удала яны раскрывалі асабістыя душэўныя перажыванні закаханых герояў. Часта давалі каханым парады, як паводзіць сябе ў канкрэтных сітуацыях, бо ведалі, што паэзія мае вялікую сілу і дае магчымасць актыўна ўздзейнічаць на людзей. Але паступова надыходзіў час крызісу і любоўнай элегіі, звязаны з тым, што грамадзянская пазіцыя паэта, ізаляванага ад знешняга свету, аказвалася не зусім прымальнай, даволі штучнай, а па гэтай прычыне і ўнутраны свет элегічнага паэта звужаўся. Максімальнае звужванне праблематыкі прывяло да збыднення зместу жанру. Агульныя месцы, матывы, якія паўтараліся з твора ў твор, у далейшым былі «аздоблены» толькі фармальным эксперыментатарствам, на якім і трымаліся творы.

Элегію як жанр выкарыстоўвалі з даўніх часоў, але ў перыяд элінізму яна набывае малыя літаратурныя формы, ствараецца для абранага кола людзей – знаўцаў літаратуры, яе аўтары імкнуцца да мастацкай дасканаласці. І ў гэты час асноўным жанравым матывам з'яўляецца матыву кахання.

Цікавае да творчасці паэтаў-элегікаў мінулага абумоўліваецца сёння тым, што яна, гэтая творчасць, несла ў сабе зародак сапраўднага псіхалагізму, акрэслівала сферу інтарэсаў герояў, якія тонка адчувалі супярэчнасці жыцця, шукалі яго глыбінны сэнс у свеце інтымных перажыванняў, асабістых захапленняў.

Кароткую элегію цяжка адрозніць ад эпіграмы, таму што эпіграма таксама пісалася элегічным дыстыхам і рознілася з сумнымі вершамі толькі трапнасцю выразаў. Эпіграма – у прамым сэнсе – надпіс, зроблены ў паэтычнай форме на падарунку, помніку на магіле, водгук на мастацкі твор. Такія надпісы і водгукі тлумачылі ўнутраны змест дадзенага прадмета і ўказвалі на таго, хто і каму гэты прадмет прысвячае, даруе. Эпіграма – спрадвечна грэчаскі жанр. Ад старажытных часоў да нашай эпохі эпіграмы, створаныя Платонам, Анакрэонтам, Марцыялам, не страцілі сваёй вартасці. Трапна дасягаюць мэты некаторыя з іх, перасатвораныя на новы лад А.С. Пушкіным, С.Я. Маршакom. У эпоху хрысціянства эпіграмы з адчувальным уплывам твораў Вергілія і Марцыяла былі вядомыя з чацвёртага стагоддзя да нашай эры і існавалі ў форме надпісаў і прысвячэнняў пакутнікам-святым. Да нас дайшлі зборнікі антычных эпіграм пад назвамі «Anthologia graeca» («Грэчаская анталогія») і «Anthologia latina» («Лацінская анталогія»).

У «Палацінскую анталогію», напрыклад, уваходзяць эпіграмы, якія ўмоўна можна падзяліць на тры групы: 1) апісальныя – пра падзеі, якія адбываліся з аўтарам або якія ён назіраў; 2) сатырычныя, у якіх выкрываюцца недахопы простых людзей, а таксама знаці і манахаў; 3) павучальныя – разважанні пра цяжкі лёс, пра што паўсядзённае жыццё.

Элегія працягвае існаваць і развівацца і ў перыяды Адраджэння, Асветніцтва, і ў наш час у літаратурах розных народаў, таму што з'яўляецца блізкай людзям розных

нацый сваім трагедыйным, журботным, а часцей – сентыментальна-расчуленым зместам.

У Сярэднявеччы народная паэзія Германіі, Іспаніі, Партугаліі захавала ў сабе прыкметы старажытнасці: любоўныя песні мелі элегічны характар, часта выяўлялі настрой дзяўчыны, якая пасля вяселля адчувае сябе няшчаснай. Захавалася і жанравая форма кансона ў Бернарта дэ Вентадорна і Бертрана дэ Борна. Нават у нямецкай рыцарскай лірыцы (мінезангу) гучалі скаргі на свой лёс пакінутай ці самотнай жанчыны. Гуманісты эпохі Адраджэння элегію выкарыстоўвалі ў сваіх палемічных і любоўных творах (Ф. Петрарка, Дж. Бакача, Г. дэ ла Вега, Я. Каханоўскі).

У XVII–XVIII ст. элегія перажывала заняпад, таму што ў гэты час, у эпоху класіцызму, перавага надавалася одзе і сатыры.

У канцы XVIII ст., у перыяд дарамантызму, у Расіі, значна раней за мяжой элегія вяртаецца ў слоўнае мастацтва, набываючы маркотнасць «кладбищенской поэзии» (Дж. Мільтан «Элегія да Юнга», Э. Юнг «Начныя думы», Р. Бернс «Развітанне», Г. Бюргер «Ленора», Г. Гейнэ «Кніга песень», Э. Верхарн зборнік «Вечар»).

Першымі ў рускай паэзіі лічацца элегіі Васіля Традзьякоўскага, што ўпадабняліся антычным аўтарам. Пазней элегіі пісалі Канстанцін Бацюшкаў («Элегія», «Мара», «Мае пенаты»), Васіль Жукоўскі («Вечар», «Сельскія могількі», «Грэева элегія, перакладзеная з англійскай мовы»), Гаўрыла Дзяржавін («Пахвала сельскаму жыццю»). Але руская элегія, у адрозненне ад антычнай, набывае новыя рысы: змест яе становіцца больш шматгранны; паэты паказваюць розныя сферы жыцця – грамадзянскага, інтымнага; форма элегіі стала раскаваная ў рытміка-інтанацыйных адносінах; памер твораў не абмяжоўваўся.

У 10–30-я гады дзевятнацатага стагоддзя бытуе не толькі вальналюбная, грамадзянская, але і трагедыйная лірыка рускіх паэтаў: А.С. Пушкін піша элегіі «Пагасла дзённае свяціла», «Да мора», М.Ю. Лермантаў – «Гляджу на будучыню з боязю», «І сумна і маркотна», «Удзячнасць», «Чаму?», Я. Баратынскі – «Прызнанне», «Прыкметы», «Апошняя смерць» і інш. М.А. Някрасаў напісаў цыкл вершаў элегічнага зместу, у якім звяртаецца да А. Панаевай: «Разбіта стратай незваротнай», «Я не люблю іроніі тваёй», «Так, наша жыццё працякала мяцежна». Элегічны настрой адчуваецца таксама ў лірыцы паэтаў-дзекабрыстаў А. Адоеўскага, В. Кюхельбекера, К. Рылеева. У гэты ж час з’яўляецца грамадзянская, эталагічная сатыра. Эталагічныя тэндэнцыі ў адзначаны перыяд выявіліся і ў творах элегічнага зместу: відаць, па той прычыне, што, як і ў часы Тыбула, у паэтаў з’яўляецца жаданне супрацьпаставіць сябе грамадству, якое згубіла мараль, свабоднае, «чыстае» жыццё ў гармоніі з прыродай.

У XX стагоддзі ў рускай элегіі паглыбляецца грамадзянска-сацыяльны пачатак і песна пераплятаецца з інтымна-асабістым, што асабліва адчуваецца ў творах У. Салаўёва, А. Беллага, Ф. Салагуба, у вершах пра Радзіму і каханне А. Блока і С. Ясеніна, у творах А. Ахматавай і М. Цвятаевай. Гэта – вынік родава-жанравага ўзаемапранікнення на змястоўным і фармальным узроўнях. У элегіях інтымна-філасофскіх адбываецца не толькі сінтэз адзнак трагедыйнай разнавіднасці пафасу, а і іх градацыя, што залежыць перш за ўсё ад іх зместу, агульнай танальнасці.

У беларускай літаратуры элегія заняла вядучыя пазіцыі ў пачатку XX стагоддзя, у эпоху новага беларускага Адраджэння. Яна была рэпрэзентавана ў гэты час такімі імёнамі, як Янка Купала (амаль усе вершы са зборніка «Спадчына», элегічныя паэмы), М. Багдановіч (цыкл «Каханне і смерць»), А. Гарун («Начныя думкі», «Матчын дар», «Думы ў чужыне»). У 20-я гады XX стагоддзя элегічным пафасам былі пазначаны многія творы Т. Кляшторнага, А. Моркаўкі, С. Дарожнага, Я. Пушчы і іншых паэтаў. Беларуская элегія выступіла ў гэты час ва ўсіх разнавіднасцях, якія былі вядомыя яшчэ з часоў антычнасці.

У беларускай элегіі 60–70-х гадоў выразна адчуваюцца філасофска-медытатыўныя (А. Куляшоў, М. Танк, Т. Бондар, Я. Янішчыц) і эталагічныя (Г. Бураўкін, А. Разанаў, С. Грахоўскі і іншыя паэты) матывы.

Роздумам пра жыццё і месца чалавека ў ім напоўнены элегіі паэтаў-эмігрантаў Н. Арсенневай, М. Сяднёва, У. Салаўя, У. Клішэвіча.

Беларуская элегія – ментальны жанр нашага народа, у якім адбіваецца псіхалогія беларусаў, іх светапогляд, такія рысы характару, як спагадлівасць, міласэрнасць, дабрыня.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Веселовский, А.Н. Историческая поэтика / А.Н. Веселовский. – М. : Высш. школа, 1989. – 405 с.
2. Поспелов, Г.Н. Лирика : Среди литературных родов / Г.Н. Поспелов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1976. – 207 с.
3. Античная литература. Греция. Антология. Ч.1 / Сост.: Н.А. Федоров, В.И. Мирошенкова. – М. : Высш. школа, 1989. – 512 с.
4. Древнегреческая элегия / сост., коммент., словари Н.А. Чистяковой. – СПб : Алетейя, 1996. – 396 с.
5. Ярхо, В.Н. Античная лирика / В.Н. Ярхо, К.П. Полонская. – М. : Высш. школа, 1967. – 210 с.
6. Эллинские поэты / в переводах В.В. Вересаева ; под общ. ред. С. Апта [и др.] ; предисл. Н. Сахарного ; коммент. В. Вересаева [и др.] – М. : Гослитиздат, 1963. – 407 с.
7. Любкер, Ф. Реальный словарь классических древностей. В 3 т. / Ф. Любкер. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2001. – Т. 1. – 575 с.
8. Античная литература. Рим. Антология / сост. Н.А. Федоров, В.И. Мирошенкова. – 2-е изд., испр. – М. : Высш. школа, 1988. – 720 с.

Hrytsuk L. "The Beginning of the Genre of Elegy: Historical and Theoretical aspect"

The article considers the origin of such genre as elegy. A «sad poem» developed fast and reached its fullest flower in the creative work of ancient Greek poets (Kallin, Theognis, Solon, Mimnerm) and ancient Roman poets (Katulus, Tibulus, Propertsius, Ovidius). The influence of the ancient elegy on the creative works of the Medieval poets and the authors of the later centuries is shown in the article.

Матэрыял паступіў у рэдкалегію 25.09.2009